

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.12:37 (045)

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

PROBLEMS OF FORMING OF LEGAL EDUCATION OF YOUNG PEOPLE IN UKRAINIAN SOCIETY

Бахновська І.П., к.ю.н., доцент кафедри права
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Кривчак Д.О., здобувач факультету економіки, менеджменту та права
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглядаються проблемні питання правового виховання молоді. Правове виховання в перехідному суспільстві, зокрема в українському, є складним і суперечливим завданням. Особливу увагу приділено шляхам удосконалення правового виховання української молоді і вивченню процесу правового виховання особистості, його впливу на формування правосвідомості людини.

Ключові слова: правове виховання, правосвідомість, правова культура, правомірна поведінка

В статье рассматриваются проблемные вопросы правового воспитания молодежи. Правовое воспитание в переходном обществе, в частности в украинском, является сложной и противоречивой задачей. Особое внимание уделено путям совершенствования правового воспитания украинской молодежи и изучению процесса правового воспитания личности, его влияния на формирование правосознания человека.

Ключевые слова: правовое воспитание, правосознание, правовая культура, правомерное поведение.

The article deals with problematic issues of legal education of youth. Legal education in a transitional society, in particular in Ukrainian, is a complex and controversial task. Particular attention is paid to ways of improving the legal education of Ukrainian youth and studying the process of legal education of the individual, his influence on the formation of human justice. The tasks defined in the Constitution of Ukraine for the creation of a democratic, social and legal state can not be solved without legal education, with the help of which the necessary level of legal consciousness and legal culture of citizens and society as a whole is formed. It is known that precisely legal consciousness and legal culture are the most important factors contributing to the formation of the legal system of the state and the democratic principles of society, affect the regulation of the entire spectrum of social relations in it, support and consolidate its integrity, and stable law and order. In this regard, the problem of legal education, the formation of legal consciousness and legal culture in modern Ukraine is substantially updated, becoming urgent, requiring the adoption of cardinal measures, the success of which is largely dependent on the success of state building in the country. The main tasks and areas of legal education in modern Ukraine are: substantiation of the concept of legal education of the population; create an atmosphere of respect for the law and fight against corruption; raising the level of general morality of citizens; creation of a multi-stage system of legal education and education; preparation of specialists in legal education, etc. The purpose of this topic is to consider the peculiarities and difficulties in forming justice in transitional societies and to substantiate the main areas of legal education in modern Ukraine.

Key words: legal education, sense of justice, legal culture, good behaviour.

Актуальність теми. Зміни, які відбуваються в українському суспільстві, сьогодні вимагають виховання правосвідомої, соціально активної і відповідальної особистості. У цьому контексті актуальним є формування правової вихованості молоді, адже необізнаність у правових питаннях значною мірою знижує можливість реалізації особистістю своїх прав та обов'язків.

Виховання молоді в дусі патріотизму, свідомого ставлення до праці, високої культури, нетерпимості до явищ, що суперечать нормам моралі, передбачає формування в молодого покоління правової культури та правової свідомості. Правова свідомість відображає правову дійсність у формі знання права, оціночного ставлення до нього та практичного його застосування, ціннісних орієнтацій, які регулюють поведінку в юридично значущих ситуаціях. Формування правосвідомості української молоді визначає і правову культуру особистості. Ця культура передбачає глибоку повагу до правової основи держави і суспільного життя; розуміння соціальної ролі права і переконання в необхідності точного дотримання його

норм і принципів; нетерпимість до будь-яких порушень законності; готовність до повсякденного співвідношення своєї поведінки із принципами і нормами закону і до сприяння формуванню такої ж позиції в інших членів суспільства тощо.

Проблемам правового виховання присвячено чимало праць. Це питання досліджували такі вчені-юристи, як: В. Андрейцев, С. Демський, В. Колісник, Л. Марченко, С. Матвеев, О. Орлова, Л. Павловська, О. Петришин, С. Погребняк, С. Сergyoga, Ю. Смішук, В. Тацій та інші. Видатний педагог-гуманіст В. Сухомлинський зазначав, що правове виховання, запобігання правопорушенням – одна з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства. Треба вести спеціальну виховну роботу, розраховану на те, щоб не було в нашому суспільстві правопорушників.

Правова культура особистості в найбільш узагальненому розумінні – це дотримання конкретною людиною усвідомленої нею існуючої системи права. Вона характеризує певний рівень знання права членами суспільства, їх поважне ставлення до права, престиж права в су-

пільстві, стан правової свідомості учасників суспільного життя [1, с. 5].

Поняття «правове виховання» з'явилося у ХХ ст., але право завжди вважалось елементом виховання громадянина. Ще давньогрецький філософ Сократ зазначав, що людина вчиняє погано тому, що не знає, як саме вона має вчиняти. «Оскільки моральне зло йде від незнання, отже, знання — джерело моральної досконалості» [2, с. 233].

Метою статті є дослідження впливу правового виховання на формування в молоді високої, стійкої правосвідомості.

О. Кваша визначає правове виховання через його складові елементи: «Правове виховання полягає в передачі, накопиченні і засвоєнні знань принципів і норм права, а також у формуванні відповідного ставлення до права і практики його реалізації, вмінні використовувати свої права, дотримуватися заборони і виконувати обов'язки» [3, с. 54].

Як слушно зазначає С. Дробязко, у даний час у нашому суспільстві навряд чи хто сумнівається у крайній необхідності істотного підвищення рівня культури взагалі та правової культури зокрема. Але для того, щоб зрозуміти справжню роль правової культури, глибину її величі й основні напрями підвищення її рівня в контексті формування соціальної правової держави і правового громадянського суспільства, необхідно виходити, по-перше, із природи загальної культури і специфіки культури правової; по-друге, з найбільш значущих чинників, які її зумовлюють; по-третє, із сутності права, його принципів, принципів правової держави і громадянського суспільства; по-четверте, із глобальних завдань, що стоять перед державою і суспільством. Термін «культура» (від лат. *cultura* — «обробка»), «виховання», «освіта», «шанування», «поклоніння», «розвиток») сприйнятий усіма науками, зокрема юриспруденцією, і вживається як категорія, що виражає найвищий рівень узагальнення, кульмінаційний «зріз» того, що являє собою культура в кожній окремій сфері та суспільстві загалом [4, с. 10–11].

В. Карташов і М. Баумова розуміють правову культуру як сукупність усіх юридичних цінностей, що утворюють продуктивно-позитивний пласт у правовому житті окремих людей, їх колективів, класів, шарів, соціальних груп і суспільства загалом. Отже, права культура — це різновид духовно-матеріальної культури, який являє собою сукупність юридичних цінностей, відображає якісний стан правової системи (ступінь досконалості й ефективності права, правосвідомості і юридичної практики), рівень правового розвитку особистості (її ідей, переконань, знань, настанов, умінь, навичок, дій тощо), забезпечує юридичну комунікативність, впорядкованість і керуваність суспільних відносин (економічних, політичних тощо), законність і правопорядок, прогресивно впливає на формування всіх сфер життєдіяльності суспільства, окремих індивідів, їх колективів, організацій, усього населення [5, с. 8–9].

С. Максимов зазначає, що в наукових дослідженнях останніх років, проведених ученими, підкреслюється, що правове виховання — це цілеспрямована, систематична діяльність держави, її органів і посадових осіб, громадських об'єднань і колективів із формування та підвищення правової свідомості та правової культури, певна система правових знань, умінь, навичок, правового мислення, відчуття права, законності, поваги до права і закону, до тих соціальних цінностей, які регулюються й охороняються правом і законодавством. Для ефективності воно має бути: системним, систематичним, цілеспрямованим і організованим [6, с. 231–233]. Продовжуючи дослідження проблем правового виховання та формування правової культури, С. Максимов на першому рівні правосвідомості виділяє його духовно-ментальне ядро, яке включає такі елементи, як цінності, ідеали і загальне праворозуміння, які вира-

жаються в розумінні значущості прав людини, їх обсягу і ступеня захищеності. Це певне «метафізичне» ядро правосвідомості та правової культури загалом. Інший зріз правосвідомості має соціологічний окрас, він включає рівень розвитку правової свідомості населення, тому він багато в чому залежить від того, наскільки глибоко правовою свідомістю суспільства засвоєні такі правові феномени, як цінність прав і свобод людини і громадянина, цінність правової процедури загалом і в разі вирішення різних суперечок зокрема, розуміння необхідності пошуку компромісів у ситуації наявності різноспрямованих інтересів тощо, наскільки поінформоване щодо прав населення, його окремі соціальні, вікові, професійні й інші групи, яке емоційне ставлення населення до закону, суду, різних правоохоронних органів, юридичних засобів і процедур, яка настанова громадян на дотримання (або, навпаки, недотримання) правових розпоряджень тощо [7, с. 118–119].

До правового виховання треба залучати державні та приватні установи, які б поширювали юридичну літературу (Конституція України, конституційні закони, кодекси), брали б участь у проведенні семінарів із права для різних категорій населення з урахування специфіки кожної цільової групи, анонсували б видання науково-популярної літератури із права, презентували б соціально-правових діяльність у засобах масової інформації. Л. Богачова слушно зазначає, що закон має бути досконалим і з погляду його форми, тобто бути несуперечливим, стислим, зрозумілим для населення, містити визначення понять і термінів, публікуватися в доступних джерелах та ін. Про якість закону свідчить і закладений у ньому механізм реалізації (інституціональний, організаційний, процедурний, фінансово-економічний) [8, с. 65–67].

На думку О. Скакун, правове виховання — це цілеспрямований постійний вплив на людину з метою формування в неї правової культури й активної правомірної поведінки. Основна мета правового виховання — дати людині необхідні в житті юридичні знання і навчити її поважати закони та підзаконні акти, дотримуватися їх, тобто сформувати достатньо високий рівень правової культури, здатний значно зменшити кількість правопорушень. Кожна людина, знаючи свої права й обов'язки, може грамотно захищати себе від незаконних дій із боку юридичних органів, що застосовують право [9, с. 479–480].

Інше тлумачення поняття правового виховання дають автори підручника з теорії держави та права В. Суботін, О. Філонов, Л. Князькова, І. Тодоров: «Правове виховання — це цілеспрямована, послідовна, систематична діяльність держави та її органів, а також громадських об'єднань та організацій із формування певної системи правових знань, умінь і навичок, правового мислення, правових почуттів: почуття права, законності, почуття поваги до права й закону, почуття поваги до соціальних цінностей, які регулюються й охороняються правом і законодавством» [10, с. 299].

Чинники, які впливають на формування правомірної поведінки громадян, утворюють дві великі групи, які поділяють за напрямками впливу на свідомість: внутрішні, що становлять собою індивідуальні особливості інтелекту, та зовнішні, що полягають у діяльності суб'єктів — творців правової свідомості. Ці чинники можуть бути інституціоналізованими (спричиненими діяльністю держави в особі її органів, установ та організацій, що діють через право) та стихійними (думкою колективу, лідера, соціально-демографічної групи). Особливий інтерес становлять інституціоналізовані чинники, що через право мають можливість свідомо впливати на правову свідомість. До таких чинників відносимо і діяльність навчальних закладів. Ефективність засвоєння змісту, тобто правових знань, навичок і умінь молоді, залежить від того, в якій формі було вкладено зміст, які методи застосовувалися для того, щоби правові знання перетворились на їхні переконання

та мотиви правослукняної поведінки. Тут і постає питання про взаємозв'язок змісту правового виховання з формами його реалізації.

Існують різні підходи до визначення форм правового виховання та їх класифікації. Це пояснюється складністю й багатоаспектністю системи правового виховання, а також недостатньою науковою розробленістю цієї проблеми.

Науковцями визначено, що форми правового виховання – це насамперед зовнішній вираз організаційної діяльності, за допомогою якої учасники правовиховного процесу забезпечують виховання позитивного ставлення до правових актів України й інших норм і сприяють формуванню належного рівня правової свідомості та правової культури, законслукняності, прищеплюють навички правомірної поведінки. Під формами правового виховання також розуміють способи зовнішнього існування й вираження його змісту. Деякі автори до форм правового виховання відносять правову агітацію, правову просвіту, індивідуально-виховну роботу, правову профілактику, ознайомлення з матеріалами з історії української та світової культури, які стосуються правової тематики, правове самовиховання [11, с. 11–12].

На формування правової культури громадян впливає низка позитивних і негативних чинників, серед яких:

- політичні чинники (особистий приклад провідних політиків, їхні висловлювання і заклики, програми політичних партій, результати виборів до вищих органів державної влади тощо);

- економічні чинники (інформація про загальний стан національної економіки та перспективи її розвитку, ступінь впливу держави на економічні процеси, конкретні програми економічного розвитку, створення нових робочих місць, захист вітчизняного виробника тощо);

- соціальні чинники (рівень життя громадян і перспективи його поліпшення, ступінь соціального захисту окремих категорій населення, потенціал пенсійного забезпечення, якість соціального законодавства тощо);

- культурні чинники (загальний рівень культури суспільства, залучення громадян до загальнолюдських цінностей, розвиток духовності, захист дітей та молоді від поширення культури насильства і жорстокості, порнографії та расової нетерпимості, конкретні програми розвитку національної культури, кінематографа, театру тощо).

Не зменшуючи значущості перелічених вище чинників, варто зазначити, що визначально впливають на формування правової культури громадян якість національного законодавства, рівень його реалізації та застосування, тобто ефективна робота судових, правоохоронних та адміністративних органів державної влади; ступінь захисту прав і свобод людини. Інакше кажучи, людина буде поважати державу і право тільки тоді, коли вони будуть надавати їй реальні і дієві інструменти реалізації та захисту її прав, свобод та інтересів. У даному контексті умови формування правової держави і правової культури особистості фактично збігаються. Насамперед це:

- доступність і неупередженість правосуддя, реальне виконання рішень суду, гласність судових процесів;

- ефективна робота Конституційного Суду, який стоїть на сторожі принципу верховенства права;

- прозорість, оперативність і законність у роботі правоохоронних органів (відсутність або мінімізація фактів корупції, незаконного притягнення до юридичної відповідальності, перевищення влади та службових повноважень);

- безкомпромісна боротьба з корупцією (реальне притягнення осіб, викритих у корупційних діях, до суворої кримінальної відповідальності у вигляді реальних строків позбавлення волі з довічним позбавленням права обіймати державні посади чи посади в органах місцевого самоврядування);

- максимальне відображення результатів роботи судових і правоохоронних органів у засобах масової інформації, оперативне правове інформування громадян про зміни в національному законодавстві;

- збільшення кількості центрів безкоштовної юридичної допомоги, залучення до їх роботи студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю [12, с. 58–59].

Формування правосвідомості та правової культури не відбувається стихійно. Важлива роль у його здійсненні належить правовому вихованню. Щоби правове виховання було ефективним, потрібно обґрунтувати основні завдання та напрями його розвитку. У сфері правового виховання для України в наш час найбільш актуальними є такі завдання та напрями правовиховної роботи:

- обґрунтування державної правової політики, а на її основі – концепції правового виховання населення;

- створення атмосфери поваги до законів та боротьба з корупцією;

- піднесення загальної моральності громадян;

- розвиток вітчизняної юридичної науки;

- підвищення ролі правової освіти у країні;

- створення багатоступінчастої системи правового виховання й освіти;

- популяризація правових знань (зокрема, через засоби масової інформації);

- пробудження інтересу в населення до правових знань та забезпечення їх доступності;

- застосування методів реклами і “public relations”;

- розвиток сімейного правового виховання;

- підготовка спеціалістів із правового виховання тощо.

Правове виховання сучасного українця повинне спиратися на ментальні особливості, притаманні суто українцям: емоційність, неспокій, прагнення до індивідуалізму, прагнення до особистої свободи та повага до свободи іншого [13, с. 11–13]. Ці риси українського менталітету є визначальними у становленні національної правової свідомості. Підвищення рівня національної правової свідомості, правової культури дасть змогу громадянам України брати активнішу участь у законодавчому процесі, у місцевому самоврядуванні, конструктивно взаємодіяти із владою, а народна ініціатива буде знаходити відповідний позитивний відгук

Правове виховання виконує такі найважливіші функції: інформативну, ціннісно-орієнтаційну, розвитку соціально-правової активності, профілактичну. Саме профілактична функція посідає особливе місце в системі функцій правового виховання. Досвід свідчить, що правові знання, настанови і почуття, повага до права і закону здебільшого налаштовують людину на правомірну поведінку [14, с. 265].

Метою правового виховання є формування в молоді культури громадянина, яка передбачає усвідомлене ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою, закріплених в основних законодавчих актах, глибоку повагу до законів і правил людського співіснування, готовність дотримуватися і виконувати закріплені в них вимоги, брати активну участь в управлінні державними справами, боротьбі з порушенням законів [15, с. 14].

Отже, правове виховання молоді, підвищення рівня її правової культури вимагає, по-перше, виявлення й дослідження чинників, які позитивно та негативно впливають на формування її ставлення до права і правових явищ; по-друге, проведення роботи з посилення впливу на формування позитивних орієнтацій молоді й активізації боротьби з чинниками, які негативно впливають на правосвідомість. Водночас варто не забувати, що остаточно позбутися негативного ставлення до правових явищ неможливо, оскільки негативна оцінка молоддю правої дійсності є такою, що відображає реальний стан речей, і не може бути виправлена тільки за допомогою правового виховання. Для перебудови цього

компонента правосвідомості потрібні глибокі зміни в економічному, політичному, духовному, правовому житті нашого народу. Правовиховна робота з молоддю повинна враховувати особливості визначення мети правової освіти й виховання; установлення атмосфери співробітництва між учасниками правовиховного процесу; рівень правової свідомості та правової культури молодих людей, їхню освіченість, розвиненість, вихованість, зокрема правову,

а також професійну, методичну, теоретико-практичну підготовку, педагогічну майстерність, наочність навчально-методичного матеріалу. Використання у правовиховній роботі з молоддю прогресивних форм та методів правового виховання допоможе донести до її свідомості такі варіанти дій, які містяться в нормах і принципах Конституції, у законах України й інших правових приписах, які закріплені в суспільній свідомості та схвалені нею.

ЛІТЕРАТУРА

1. Станік С. Динаміка правової культури : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 1999. 20 с.
2. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А. Гетьман та ін. Харків : Право, 2010. 368 с.
3. Нестеренко О. Актуальні проблеми та цілі правового виховання молоді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. № 35. С. 53–55.
4. Дробязко С. Поняття правової культури и основные направления повышения ее уровня в условиях формирования социального правового государства и правового гражданского. *Материалы круглого стола, 3–5 февраля 2005 г.* Минск : МИТСО, 2005. С. 10–15.
5. Карташов В. Правовая культура: понятие, структура, функции : монография. Ярославль : ЯрГУ, 2008. 200 с.
6. Максимов С. Правове виховання в сучасних дослідженнях: проблеми й перспективи. *Проблеми правового виховання в сучасній Україні* : матеріали круглого стола. 2009. Вип. 103. С. 228–233.
7. Максимов С. Правове виховання як чинник формування національної правової культури. *Вісник Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*. 2012. № 3 (13). С. 117–119.
8. Богачова Л. Роль закону та інших форм існування права у формуванні правової культури. *Правова культура і громадянське суспільство в Україні* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 2007. 214 с.
9. Скакун О. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.
10. Теорія держави і права : навчальний посібник / В. Суботін та ін. Донецьк : Знання, 2005. 327 с.
11. Основи правового виховання студентської молоді. З досвіду роботи викладачів аграрних навчальних закладів / Т. Іщенко та ін. Київ : Агроосвіта, 2018.
12. Войтанович О. Особливості правового виховання громадян України в сучасних умовах. *Форум права*. 2014. № 4. С. 55–60.
13. Максимов С. Українська правова культура: ціннісний вимір. Правосвідомість і культура політичного вибору громадян: структурно ціннісні зв'язки : монографія. 2007. 214 с.
14. Фіцула М. Правове виховання учнів : методичний посібник. Київ : Академія, 2002. 508 с.
15. Задорожна Г. Правове виховання особистості дитини: поняття, сутність, особливості. *Педагогічний часопис Волині*. 2017. № 4. С. 12–17.

УДК 34.01

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ІНСТИТУТУ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД

LEGALIZATION OF THE INSTITUTE OF EUTHANASIA IN UKRAINE: THEORETICAL AND LEGAL APPROACH

Мерник А.М., к.ю.н., асистент кафедри теорії та філософії права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Лукаш Є.Ю., студентка I курсу факультету адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті аналізується нормативно-правове регулювання заборони інституту евтаназії в Україні, досліджується рівень урегульованості цього питання у вітчизняному законодавстві, виокремлюється проблематика закріплення «права на смерть» через призму правових та морально-етичних аспектів, аргументується необхідність урегулювання інституту евтаназії в правовому аспекті, наголошується на можливостях зловживання правом в інституті евтаназії. Окрім цього, досліджується зарубіжний досвід легалізації інституту евтаназії, на основі його вивчення виокремлюються активний і пасивний види. Розглядається можливість легалізації інституту евтаназії в Україні в умовах сьогодення.

Ключові слова: інститут права, евтаназія, права людини, право на смерть, право на життя, активна евтаназія, пасивна евтаназія.

В статье проводится анализ нормативно-правового регулирования запрета института эвтаназии в Украине, исследуется уровень урегулирования этого вопроса в отечественном законодательстве, выделяется проблематика закрепления «права на смерть» через призму правовых и морально-этических аспектов, аргументируется необходимость урегулирования института эвтаназии в правовом аспекте, наголошается на возможности злоупотребления правом в институте эвтаназии. Кроме этого, осуществляется исследование зарубежного опыта легализации института эвтаназии, на основе его изучения выделяется активный и пассивный вид эвтаназии. Рассматривается возможность легализации института эвтаназии в Украине в современных условиях.

Ключевые слова: институт права, эвтаназия, права человека, право на смерть, право на жизнь, активная эвтаназия, пассивная эвтаназия.

In this article, the author analyzes the legal acts regulating the euthanasia procedure in Ukraine, examines the level of regulation of this issue in the national legislation, sets out the main issues of consolidation of the "right to death" through the prism of legal and moral – ethical aspects, gives the main "for and against" about euthanasia, which can be attributed both to general issues and to the specific one concerning its specific permission in Ukraine. The author also studies foreign experience in the legalization of euthanasia, especially those countries where the law is